

Afwegingskader Erfgoed en Aardbevingen

Deel 1

Voorwoord

Om op een zorgvuldige manier afwegingen te kunnen maken bij de versterkingsopgave van het cultureel erfgoed in het aardbevingsgebied is behoefte aan een duidelijk kader. Een kader waarin balans tussen de drie invalshoeken veiligheid, cultuurhistorie en leefbaarheid kunnen worden afgewogen.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) heeft in haar rol als adviseur van gemeentelijke overheden in 2016 de handschoen opgepakt om een dergelijk afwegingskader te laten ontwerpen. RCE gaf drie bureaus, Ezstedebouw (Enno Zuidema), Holstein restauratie architectuur (Kor Holstein) en SteenhuisMeurs (Paul Meurs), de opdracht om samen een afwegingskader te ontwerpen in nauw overleg met de RCE.

Dit basiskader is op 19 oktober 2017 door de RCE in ontvangst genomen uit handen van deze drie adviseurs en opstellers. Naast de nuttige en uiterst bruikbare adviezen worden ook enkele aanbevelingen genoemd, waaronder de implementatie van het afwegingskader in de dagelijkse praktijk; het kader moet gaan 'leven'. De RCE heeft dit document hiervoor gedeeld met NCG. In het Erfgoedprogramma 2017 – 2021¹ zijn het afwegingskader en de aanbevelingen daarvan opgenomen. RCE en NCG gaan in overleg met alle betrokken partijen een werkwijze ontwikkelen om de versterkingsopgave te ondersteunen. Omdat dit tijd kost, is het afwegingskader gesplitst. Een deel van de adviezen kan als kader voor de gemeenten al gehanteerd worden en is in dit deel 'Afwegingskader Erfgoed en Aardbevingen deel 1' samengevat tot een instrument om afwegingen te ondersteunen die aan de orde kunnen komen bij de versterkingsopgave van erfgoed.

Zoals de schrijvers van het basiskader aangeven bij hun aanbevelingen voor het vervolg, gaat NCG, in samenwerking met de RCE, het kader verder aan de praktijk toetsen. Alle elementen van het versterkingsproces, de kwaliteitsborging en de technische mogelijkheden worden verder uitgewerkt en onderzocht. Voortgang en afstemming van dit vervolgproces verloopt volgens de overlegtafels van het Erfgoedprogramma.

Deze doorontwikkeling van het afwegingskader is van groot belang om de enorme opgave van versterking waar NCG voor staat, maar ook de gemeenten en niet als laatste de bewoners, te ondersteunen. Door eenduidigheid in de afwegingskaders en processtappen na te streven, worden alle rollen duidelijk en kunnen de partijen helderheid verschaffen aan de eigenaar. De gemeenten, die uiteindelijk vergunningen moeten afgeven voor verbouwingen, renovatie, bouwkundig versterkende maatregelen en verdere werkzaamheden, kunnen het afwegingskader gebruiken bij hun besluitvorming.

Een zorgvuldige communicatie met de eigenaren en bewoners is daarbij van groot belang. Zij zijn het immers, die last hebben van de bevingen en leven met de onzekerheid of hun monument wel veilig genoeg is om in te kunnen wonen of deze te kunnen gebruiken.

De opstellers van het basiskader, Paul Meurs, Kor Holstein en Enno Zuidema verdienen veel dank voor hun waardevolle en uiterst deskundige werk en de tijd en energie die in het opstellen van hun advies is gestoken. Zij hebben vanuit hun disciplines geadviseerd en tegelijkertijd steeds betrokkenheid getoond bij de Groningers om wie het allemaal te doen is.

Kerk, Huizinge

¹ Erfgoedprogramma: <https://www.nationaalcoördinatorgroningen.nl/downloads/publicaties/2017/juli/21/erfgoedprogramma>.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
	Voorgeschiedenis	4
	Het afwegingskader	4
	De opdracht	4
	Het gebied	5
	De aanpak	5
	Leeswijzer	5
2	Gronings erfgoed	7
	Maatwerk	7
	Een rijke verzameling	7
	Samenhang	7
	Continuïteit	8
	Belang cultuurhistorie voor de toekomst	8
2.1	Veiligheid	8
2.2	Cultuurhistorie	9
	Waardstelling is maatwerk	9
	Essenties in afwegingskader	9
2.3	Leefbaarheid en gebruik	9
	Het gebruik	10
	De beleving	10
	De symbolische waarde	10
3	Het afwegingskader	11
3.1	Analyse	11
3.2	Diagnose	12
3.3	De afweging	13
	Het vervolg	13
	Opbouw expertise	13
4	Kwaliteitsborging in het proces	14
5	Doorontwikkeling	15
	Bijlagen	16
A	Tabellen	16
B	Cultuurhistorie: tien Groningse typologieën	21

1 Inleiding

Door gevolgen van de gaswinning en bevolkingsafname staat het culturele erfgoed van Groningen op dit moment onder druk. De gaswinning leidt tot aardbevingen. Deze leiden weer tot schade aan gebouwen en daarmee ook tot een mogelijk acuut gevaar voor de bewoners en gebruikers. Aangenomen wordt dat oudere gebouwen meer gevoelig voor aardbevingen zijn dan nieuwe gebouwen.

Het aardbevingsgebied van Groningen staat vol waardevol erfgoed, dat bedreigd wordt door de gevolgen van de aardbevingen. Naast circa 1.450 Rijksmonumenten en circa 850 gemeentelijke monumenten zijn er een groot aantal beeldbepalende en karakteristieke panden, beschermde en waardevolle dorpsgezichten, landschappen en ensembles. Dit erfgoed is van groot belang voor de identiteit en leefbaarheid in het gebied.

Voorgeschiedenis

In het Meerjarenprogramma 2016-2020 van Nationaal Coördinator Groningen (NCG) is afgesproken om te komen tot afwegingskaders, uitvoeringsmethodieken en kwaliteitsrichtlijnen, zodat op een monumentwaardige manier de balans kan worden gevonden tussen veiligheid, gebruikscomfort en cultuurhistorische waarden.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) heeft opdracht gegeven om het afwegingskader op te stellen voor de versterking van erfgoed met als doel om de gemeenten in staat te stellen om verantwoorde afwegingen te kunnen maken tussen veiligheid, cultuurhistorie en leefbaarheid/gebruik. Drie adviesbureaus zijn gevraagd om deskresearch te doen, praktijkvoorbeelden te bestuderen en om een opzet voor het kader te maken om tot een advies te komen. Het resultaat hiervan wordt verder in de tekst als het basiskader omschreven.

Het afwegingskader

Het afwegingskader staat in het licht van de versterkingsopgave in Groningen. Om de veiligheid van de gebruikers te waarborgen moeten gebouwen mogelijk worden versterkt. Gebruikers kunnen zo het gebouw na een aardbeving veilig verlaten. De vraag is:

- Hoe gaan we om met het behoud van erfgoed als versterking aan de orde is?
- Hoe kunnen bij deze versterking de monumentwaarde en het gebruik behouden blijven?
- Welke aspecten en waarden spelen daarbij een rol en hoe kunnen deze tegen elkaar worden afgewogen?

De opdracht

Het afwegingskader richt zich op het erfgoed in het bevingsgebied van de provincie Groningen. Hoewel het afwegingskader als zodanig wel toepasbaar is, is het in eerste plaats niet bedoeld om te bepalen welke panden en plekken cultuurhistorisch waardevol zijn. Het richt zich vooral op de vervolgstap: wat te doen in het licht van de versterkingsopgave, als is vastgesteld dat het gaat om

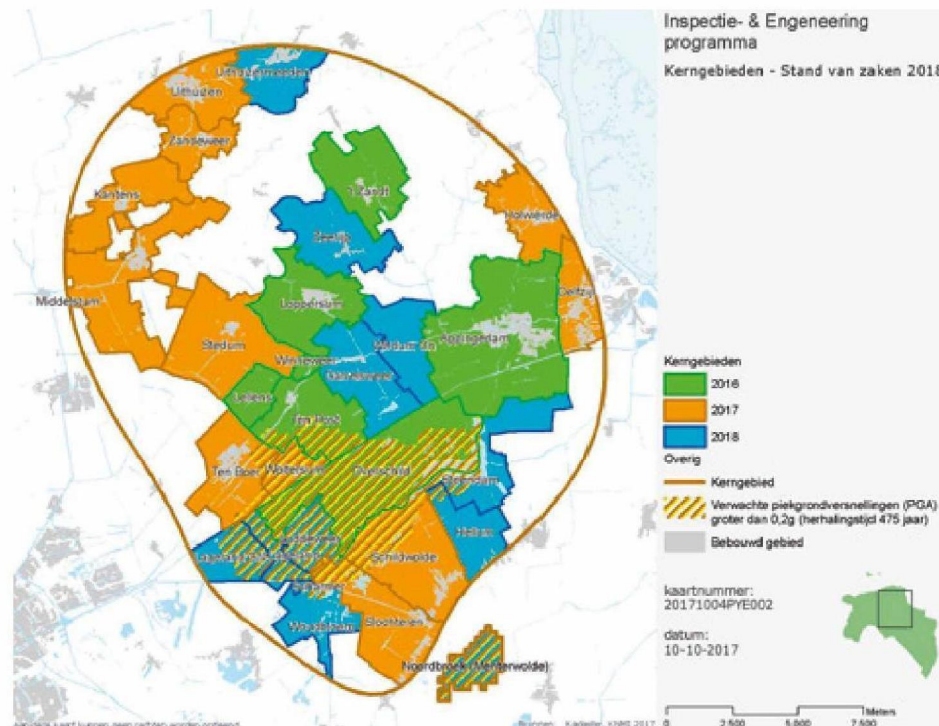

Kerk, Ezinge

waardevol cultureel erfgoed. De wijze hoe er met erfgoed om gegaan zal worden, is afhankelijk van de wijze van borging. Die vaststelling van de verschillende categorieën erfgoed zal conform de afspraken en richtlijnen van het erfgoedprogramma moeten plaatsvinden. Pas dan kan het erfgoed ook daadwerkelijk als erfgoed behandeld worden in zowel de schadeafhandeling als de versterkingsopgave. Betreft het een Rijks- of gemeentelijk monument (wettelijke borging) dan gelden andere kaders dan bij een karakteristiek of beeldbepalend pand (planologische borging). Voor al het erfgoed geldt dat de veiligheidsnorm voor monumenten gelijk is aan die voor andere gebouwen met een verblijfsfunctie (10-5). Dit houdt in dat ook monumenten beoordeeld moeten worden volgens deze norm.

Het gebied

De aardbevingsregio van Groningen omvat tien gemeenten: Bedum, Delfzijl, Groningen, Loppersum, Midden-Groningen, Winsum, Appingedam, De Marne, Eemsmond en Ten Boer.

Gebiedsindeling gemeenten (uit: Meerjarenprogramma Aardbevingsbestendig en Kansrijk Groningen 2017-20)

De aanpak

Bij de afweging van mogelijke maatregelen om het Gronings erfgoed te beschermen worden drie invalshoeken betrokken: veiligheid, cultuurhistorie en leefbaarheid. Zij vormen de hoekpunten van het afwegingskader: het gaat erom hiertussen een goede balans te vinden. En wel op een dusdanige wijze dat er in de praktijk eenduidig mee kan worden gewerkt. Het afwegingskader wordt primair gebruikt door gemeenten die plannen voor de versterking van erfgoed ter beoordeling krijgen voorgelegd. Daarnaast kunnen ook eigenaren, adviseurs en andere betrokkenen dit kader als leidraad gebruiken bij vraagstellingen over erfgoed in relatie tot de aardbevingsproblematiek.

Om dit brede kader te kunnen ontwikkelen hebben de drie bureaus deskresearch verricht en zijn proeflocaties bezocht om het Gronings erfgoed te verkennen en grip te krijgen op het Gronings erfgoed. Dit betrof locaties in Appingedam, Spijk, Stedum en Uithuizen. Inbreng van betrokkenen vond plaats langs drie lijnen:

1. projectgroep met vertegenwoordigers van de gemeenten in het aardbevingsgebied, de provincie Groningen, NCG, Libau, Stichting Oude Groninger Kerken en RCE;
2. klankbordgroep met inbreng van deskundigen (voornamelijk van de gemeenten) die in de toekomst met het afwegingskader gaan werken;
3. monumentenpanel met eigenaren van monumenten in het gebied.

Leeswijzer

Dit afwegingskader begint met een verkenning van het Gronings erfgoed: hoe kijk je er naar, wat is de beleving en hoe borg je de kwaliteiten? Duidelijk is geworden dat het om een grote verzameling gaat, met een belangrijke betekenis voor de identiteit van het gebied en de leefbaarheid ter plekke. Tegen de achtergrond van de aanstaande versterkingsoperatie is verder de vraag: hoe gaan we het om met het behoud van dit Gronings erfgoed?

Door een beschrijving van de drie invalshoeken (veiligheid, cultuurhistorie en leefbaarheid) die bij het afwegen van belang zijn, gaan we daar verder op in. In hoofdstuk 3 wordt het afwegingskader zelf beschreven volgens de drie volgende processtappen: analyse, diagnose, en afweging. Deze analyses worden ondersteund met verschillende tabellen voor het maken van de afwegingen.

Wester Enzelens

Boerderij Wester Enzelens, Garrelswear

2 Gronings erfgoed

Waar hebben we het over als het gaat om die bijzondere erfenis uit vroegere tijden, die zich zowel boven als onder de grond bevindt? Het cultuurlandschap van Groningen is vele eeuwen oud en dat is overal zichtbaar en voelbaar. Het zorgt bij de inwoners voor een gevoel van identiteit en trots en bij de bezoekers voor verrassing.

Maatwerk

Monumenten vragen om maatwerk en specifieke oplossingen. Anderhalve eeuw terug onderkende de regering al dat de zorg voor onze monumenten een algemeen belang is. Toen ging het om uitzonderlijke gebouwen (kerken en paleizen). Tegenwoordig is de zorg voor cultureel erfgoed breder gedefinieerd en gericht op het behoud van cultuurhistorische waarden en het bijdragen aan leefbaarheid, ruimtelijke identiteit en economische vitaliteit. Cultureel erfgoed maakt het ommeland en de dorpen herkenbaar, divers en eigen. Als 'unique selling point' heeft erfgoed een grote economische kracht, kan erfgoed bepalend zijn als vestigingsfactor en heeft het daardoor een positief effect op de economische ontwikkelingswaarde.

Een rijke verzameling

Erfgoed is een breed begrip. Er is beschermd en onbeschermd erfgoed. Erfgoed gaat over gebouwen, structuren en landschappen, maar ook over roerende en immateriële zaken. Het Groninger erfgoed getuigt, door zijn onderlinge samenhang, van de rijke geschiedenis van de provincie.

In het Erfgoedprogramma 2017-2021² staat de actuele stand van zaken en de wijze van borging van het gebouwd erfgoed in het aardebevingsgebied van Groningen.

Groninger cultuurlandschap

Het cultuurlandschap van Groningen heeft een verbluffende samenhang, tijdsdiepte, schoonheid en rijkdom. Het gebied is vanaf de (vroeg) middeleeuwen in ontginning gebracht en bezit archeologische resten die veel verder teruggaan in de tijd. Uit een systeem van wierden (terpen), indijkingen en later de grootschalige inpolderingen op het hoge land, ontstond een uniek landschap, waarin de waterbeheersing, landbouw en de (handels)verbindingen centraal stonden. Dit landschap is (vooral naar de kust toe) groots en ruim van maat, maar bevat tegelijkertijd intimiteit en kleinschaligheid door het grote aantal dorpen met een fijnmazige structuur.

*Pastorie Zandeweer**

Samenhang

Voor de herkenbaarheid van het Gronings cultuurlandschap zijn grote monumenten bepalend: de vele kerken, molens, grote boerderijen, borgen en de dorpsilhouetten.

In de dorpen wordt de structuur gevormd door een landschappelijke en stedenbouwkundige ordening (van wierde, ringgracht, kanaal of landroute), die wordt ingevuld met een scala aan bouwtypes.

Deze zijn vaak volgens vaste patronen en streekeigen bouwwijzen gemaakt. Hoe belangrijk het detail kan zijn voor het grote geheel is bijvoorbeeld goed te zien op de stijlrand van een wierde, waar nietige bebouwing boven het grootschalige landschap uittorent. Op zich hebben de huizen hier geen grote monumentale kwaliteit. Maar in hun stedenbouwkundige samenhang, het materiaalgebruik, de herhaling van de typologie, de goot- en de noklijnen en de inrichting van de erven zit een overstijgende kwaliteit. Ze zijn de cruciale schakel tussen het dorp en het omringende landschap.

² Erfgoedprogramma: <https://www.nationaalcoordinatorgroningen.nl/downloads/publicaties/2017/juli/21/erfgoedprogramma>.

2.2 Cultuurhistorie

Voor cultureel erfgoed is het gebruikelijk om voorafgaand aan een grote ingreep een (onafhankelijk) cultuurhistorisch onderzoek op te stellen. Voor Rijks- en gemeentelijke monumenten is dit, naast een bouwhistorisch onderzoek, al een vereiste in de versterkingsopgave. Voor karakteristieke en beeldbepalende panden is dit een voorwaarde die door de gemeenten gesteld zou moeten worden. Een cultuurhistorisch onderzoek is een specialistische rapportage. Daarin komen allerlei aspecten van een object aan de orde, zoals de bouw- en ontwikkelingsgeschiedenis, de stedenbouwkundige en landschappelijke context, constructie, interieur, materiaalgebruik, detaillering, ornamenten, kleur, et cetera. Hiervoor is veel meer onderzoek en analyse nodig dan alleen een bouwhistorische opname ter plekke. In de conclusies wordt de waardering gespecificeerd in cultuurhistorische waarde, architectonische en kunsthistorische waarde, situationele en ensemblewaarden, gaafheid, herkenbaarheid en zeldzaamheid. Voor de materiële waarden worden soms waarderingstekeningen bijgevoegd, die aangeven welke bouwdelen een hoge (blauw), positieve (groen) of indifferente (geel) monumentwaarde hebben.

Waardstelling is maatwerk

Het versterken van cultureel erfgoed in het aardebevingsgebied vraagt om een waardstelling per object. Daarbij is ook de context, zoals archeologie, stedenbouw en landschap, relevant. Door de waardstelling kan duidelijk worden hoe een voorgenomen versterking in zal grijpen op de monumentale waarden van het pand. Voor bepaalde typologieën is een versnelling en versimpeling mogelijk. Dit geldt voor panden met bijvoorbeeld een beperkte erfgoedwaarde (beeldbepalende gebouwen) of voor gebouwtypes die in grote getalen in de provincie voorkomen – steeds in een andere setting en met specifieke afwijkingen en details, maar ook met sterke ‘familiebanden’. Bij dit laatste kan worden uitgegaan van een referentiewaardstelling. Deze kan daarna per object worden aangevuld met eventueel nader onderzoek (landschap, stedenbouw, archeologie en andere specifieke kenmerken).

Essenties in afwegingskader

Om de impact van versterking op de monumentwaarde te expliciteren, wordt de waardstelling uitgewerkt tot uitspraken over:

- de context (landschap, stedenbouw, ondergrond);
- het gebouw zelf (architectuur, interieur, bouwhistorie).

Daarmee ontstaat in het afwegingskader een samenvatting van de cultuurhistorische waarde in zes punten:

1. Plek en betekenis in het landschap: zichtlijnen, positie, inbedding in landschapselementen.
2. Betekenis in stad- of dorpsgezicht: zichtlijnen, positie dorpsbeeld, gevelwanden/ensemble.
3. Ondergrond (archeologische waarden of verwachtingen).
4. Architectuur: typologie, bouwvorm, compositie, bijzonderheden, zeldzaamheid.
5. Interieur: constructie en bouwhistorie (bij Rijks- en gemeentelijke monumenten).
6. Bouwhistorie: ouderdom, ambachtelijke kwaliteit, artistieke, materiaal- en kleurgebruik.

Oude Dijk, Uithuizen

Op basis van deze punten is de impact van versterkingsalternatieven in te schatten, zoals:

- hoge waarde archeologie staat op gespannen voet met based-isolation;
- hoge waarde bouwhistorie (materialiteit) verhoudt zich moeizaam tot sloop;
- hoge waarde in het landschap, vraagt om terughoudendheid/zorgvuldig ontwerp van uitwendige versterkingen of veranderingen van het exterieur.

Ter indicatie worden in tabel 1 (bijlage A) gradaties aangegeven van de waardering op de zes punten, waarmee de cultuurhistorische waarde kan worden geconcretiseerd.

2.3 Leefbaarheid en gebruik

Erfgoed kan in belangrijke mate bijdragen aan leefbare buurten en dorpen. Het draagt bij aan de eigenheid van Groningen, als eeuwenoud cultuurlandschap. Naast het functionele aspect spelen daarbij ook twee andere waarden een rol: de beleving van de ruimte ter plekke en de symbolische betekenis van het erfgoed. Erfgoed dat op alle drie onderdelen hoog scoort, is van grote waarde voor de lokale gemeenschap en bezoekers van buiten.

Tijdelijk gebruik in schuren en kerkjes gebeurt onder meer bij jaarlijks terugkerende evenementen zoals het festival Terug naar het Begin en de Zomer Jazz Fiets Tour (ZJFT).

Het gebruik

Het gebruik betreft de huidige functie van het erfgoed, waarbij een onderscheid kan worden gemaakt tussen permanent en tijdelijk (bijv. dorpsfeest). Het gebruik kan betekenis hebben voor kleinere of grotere groepen inwoners. De monumentale notariswoning op een prominente plek in het dorp die nog steeds particulier wordt bewoond heeft een andere betekenis dan een gebouw met een collectieve functie. Bijvoorbeeld een kerk die al eeuwenlang in gebruik is. Wanneer erfgoed leeg staat, is de bijdrage aan de lokale leefbaarheid gering en de waarde (althans op deze dimensie) beperkt. Met een nieuwe functie(s) kan de waarde, zowel voor de directe gebruikers als voor bezoekers en de lokale gemeenschap, worden verhoogd. Een verkenning van de mogelijkheden voor door- of herbestemming is dan ook onderdeel van het planproces. De mate waarin een gebouw of object geschikt te maken is voor een of meer andere bestemmingen verhoogt de gebruikswaarde.

De beleving

Erfgoed draagt bij aan de herkenbaarheid en beleving van een dorp of landschap. In het buitengebied gaat het om de bakens in het landschap: kerken, molens, bruggen, tolpunten, fabrieken, (ensembles van) boerderijen.

Tijdens de ZJFT kunnen bezoekers in een dag via routes allerlei jazzconcerten in schuren en kerkjes bezoeken. Jazzmuziek in het erfgoed en landschap van het Reitdiepdal staat centraal.

Ook landschappelijk erfgoed draagt daaraan bij, zoals monumentale wierden. Ze maken het mogelijk voor mensen om routes te duiden en zich te oriënteren. Het landschap en de overgangen daarin worden beter 'leesbaar'. In de kernen kan het gaan om dorpsgezichten, bijzondere panden, gevels en structuren, waarin het samenspel van gebouwen en openbare ruimte een belangrijke rol speelt. Bewoners kunnen vaak heel precies aangeven welke structuren in deze categorie vallen. Door deze tijdig aan te wijzen, wordt voorkomen dat op een onzorgvuldige manier wordt ingegrepen in bebouwing en/of landschap.

De symbolische waarde

Erfgoed heeft ook een belangrijke andere waarde in de ervaring van mensen: de symboliek, vaak ingegeven door het historische gebruik. De herinneringen die mensen hebben van een bepaalde plek en die vaak ook overgaan van generatie op generatie: hier is gerouwd, getrouwd, gevierd, recht gesproken, het geloof beleefd. Verhalen zijn hierbij essentieel. Erfgoed helpt om de plek in de geschiedenis te bepalen, als tastbare geheugensteun. Maar ook het visuele aspect doet hierin mee: de uitstraling van het erfgoed, die mensen een gevoel van trots, bewondering en eigen identiteit kan geven.

3 Het afwegingskader: analyse, diagnose, afweging

Het Gronings erfgoed, hoe kijk je er naar, wat is de beleving en hoe borg je de kwaliteiten, is in de voorgaande hoofdstukken in kaart gebracht. Duidelijk is geworden dat het om een grote verzameling gaat, met een belangrijke betekenis voor de identiteit van het gebied en de leefbaarheid ter plekke. Tegen de achtergrond van de aanstaande versterkingsoperatie is nu de vraag: hoe gaan we om met het behoud van het Gronings erfgoed als een pand niet aan de veiligheidsnorm voldoet? Deze opgave vraagt per object of gebouw, rekening houdend met de status, om een specifiek versterkingsplan. Vervolgens komt het traject van een aanvraag van een vergunning en de uitvoering van dat versterkingsplan. Om voor het versterkingsplan de juiste keuzes te kunnen maken, is een afwegingskader nodig. Hierin staan drie kernwaarden centraal: veiligheid, cultuurhistorie en leefbaarheid.

In de Tabel 3 van Bijlage A staat welke afwegingen bij deze opgave aan de orde kunnen komen. Dit model wordt het komende jaar door NCG en RCE verder doorontwikkeld.

De inspecties van alle gebouwen en de daarbij behorende versterkingsopgave valt onder de regie van NCG. Versterking van monumenten en planologisch geborgd erfgoed wordt hierin ook meegenomen. De status van het pand wordt steeds meegewogen in de aanpak, de processen, de kaders en de inzet van extra benodigde erfgoedexpertise.

Het is aan de gemeenten om te bepalen wat tot hun planologisch geborgde erfgoed (beeldbepalende en karakteristieke panden) behoort en aan welke kaders dit moet voldoen. Het is van belang om deze borging goed te omschrijven, bijvoorbeeld aanvulling vergunningsvereisten met een cultuurhistorische waardestelling, de mogelijkheid om aan een karakteristiek pand een gemeentelijk monumentenstatus toe te kennen, de voorwaarde dat ingrepen in samenspraak met een architect moeten worden opgesteld, et cetera. Voor Rijks – en gemeentelijke monumenten zijn deze kaders wettelijk bepaald. Daarnaast is in de versterkingsopgave geborgd dat er een cultuurhistorische waardestelling en/of een bouwhistorisch (voor)onderzoek plaatsvindt. Deze onderzoeken moeten door een onafhankelijke partij worden opgesteld die aan de daarvoor bepaalde kwaliteitseisen voldoet.

3.1 Analyse: wat is de waarde en wat is de kracht

Het planproces begint met een goede en grondige inventarisatie: om welk Gronings erfgoed gaat het precies? Waar staat het object, welke beschrijvingen zijn er al van beschikbaar, welke wettelijke kaders zijn er van toepassing, welke bescherming geniet het object? Voor de invalshoeken veiligheid, cultuurhistorie en leefbaarheid worden, aan de hand van een degelijke inventarisatie van beschikbare gegevens en kennis, scores gegeven. Wanneer er gegevens ontbreken wordt nader onderzoek geïnitieerd.

Deze scores staan in de tabellen Cultuurhistorie (tabel 1, Bijlage A) en Leefbaarheid (tabel 2, Bijlage A). Per invalshoek wordt een scoreformulier ingevuld met vergelijkbare opbouw. Daarna kunnen de drie waarden veiligheid, cultuurhistorie en leefbaarheid ook op elkaar worden betrokken.

Bij de inventarisatie vormt de volgende lijst van onderzoeken de basis:

Analyse cultuurhistorie:

Deze kennis wordt samengevat op basis van tabel 1, Bijlage A, cultuurhistorische waarde. Deze kennis kan ook leiden tot indeling van het object in een van de Groninger typen (zie bijlage).

Gegevens: type, erfgoedstatus, relatie tot een beschermd landschap of dorpsgezicht:

- waarde in relatie tot het landschap;
- waarde in relatie tot de stedenbouwkundige context of dorpsstructuur;
- archeologische karakteristiek van de ondergrond;
- cultuurhistorische waardering exterieur (typologie, architectuur);
- cultuurhistorische waardering interieur (onderdelen, ensembles);
- bouwhistorisch waarde (waarde authentieke bouwsubstantie).

Analyse veiligheid:

Conform de wettelijke kaders en richtlijnen.³

Analyse leefbaarheid:

Deze kennis wordt samengevat op basis van tabel 2 (Bijlage A), leefbaarheid:

- waardering gebruik;
- waardering positie in de ruimtelijke structuur;
- symbolische waarde voor de gemeenschap.

Het resultaat van deze onderzoeksfase geeft inzicht in de cultuurhistorische waarde van het object, de technische toestand in relatie tot de veiligheid en het gebruik van het object en de bijdrage ervan aan de leefbaarheid van de omgeving.

Door de 'stoplichtentabel' tabel 3 (Bijlage A) te gebruiken kan een eerste idee ontstaan over de mogelijkheden voor versterking.

³ op het moment van toepassing geldende NPR en het Bouwbesluit.

3.2 Diagnose: welke versterking is nodig

Nadat de analyse en waardering compleet is, komt de diagnose aan bod. De diagnose vraagt een verdieping van de analyse. Nu gaat het erom de constructieve maatregelen te combineren met de kennis van het monument, of juist het gebruik zo aan te passen dat de versterking minder zwaar hoeft te zijn. Vragen zijn bijvoorbeeld:

- in welke situatie bevindt het object zich;
- wat is de wijze van borging van het erfgoed;
- hoe zwaar zal de versterking moeten ingrijpen;
- naast de zwakten en sterktes, wat zijn de kansen voor het monument;
- zijn er *bestemmingswijzigingen* die potentie hebben, ook voor de versterking;
- welke *randvoorwaarden* zien we opdoemen;
- welke *oplossingsrichtingen* zijn denkbaar.

De diagnose leidt tot conclusies over de mogelijke oplossingsrichtingen bij het versterken. Een hulpmiddel bij deze fase biedt de tabel waarin de versterkingswijzen en waarden worden weergegeven. Een vooruitblik op mogelijke oplossingen wordt geboden door de 'stoplichtentabel'. Enkele voorbeelden:

- Een zeer verzwakt gebouw met ontmoetingsfunctie (hoge veiligheids categorie) kan misschien ingrijpend versterkt worden, maar een geschiktere aanpak kan zijn om met extra onderhoud en een wijziging van gebruik (lagere veiligheids categorie) het gebouw te behouden.
- Bij gebouwen met een bijzonder exterieur kan gedacht worden aan restauratie met interne versterking van het pand.
- In geval van bijzondere interieurs en/of bijzonder gebruik kan gekozen worden voor versterking en wijziging van het gebouw waarbij specifieke ruimtes met monumentale waarde ontzien worden.

Voor al deze voorbeelden zijn ook andere opties denkbaar. Dat moet de praktijk verder uitwijzen. Als hulp bij de zoektocht bestaat het afwegingskader uit een tabel die per waarde toont welke versterkingswijzen in principe mogelijk zijn en bij welke versterkingswijze bijzondere aandacht nodig is of welke in het geheel niet denkbaar lijken (tabel 4, Bijlage A).

Een nog verdere samenvatting is de tabel Groninger typen en versterkingswijzen die aangeeft welke versterkingsmogelijkheden bij welke Groninger typen te onderzoeken zijn (tabel 5, Bijlage A). Ook dit is een tabel die een eerste richting weergeeft: er zijn veel uitzonderingen die afwijkingen van deze tabel nodig maken of juist mogelijk maken.

In de stap Diagnose ondernemen de eigenaar, adviseurs en/of de bestuurlijk verantwoordelijken in dit proces de volgende acties:

Solwerderstraat, Appingedam

Diagnose Cultuurhistorie:

Het bepalen van de randvoorwaarden voor versterking van het object, inclusief het beschrijven van de kansen en mogelijkheden voor versterking. Hier kan verschil ontstaan tussen een Rijks- of gemeentelijk monument met een wettelijke bescherming en erfgoed dat planologisch geborgd is en waar de te beschermen waarden soms niet samen hoeven te vallen met het gehele bouwwerk.

Diagnose Veiligheid:

- het vaststellen van de wettelijke kaders en normen;
- een zorgvuldige afweging betreffende de gebruikscategorie van het gebouw;
- een zorgvuldige afweging betreffende de veiligheidsnorm en de sterkte van de bestaande bouwsubstantie.

Diagnose Leefbaarheid:

Het bepalen van de opties en randvoorwaarden voor versterking inclusief wijziging van gebruik.

Damsterdiep, Appingedam

3.3 De afweging

De volgende stap is de eigenlijke afweging. Hierbij zullen verschillende partijen overleg moeten voeren:

- de eigenaar van het monument, die moet uiteindelijk toestemmen met het versterkingsplan;
- de opstellers van het versterkingsadvies (bij Rijks- en gemeentelijke monumenten is dit team aangevuld met een restauratiearchitect);
- de gemeentelijke overheid als bevoegd gezag bij vergunningverlening.

Daarbij zal het versterkingsadvies volgens de balans tussen veiligheid, cultuurhistorie en leefbaarheid worden afgewogen. Om deze afweging te kunnen maken moet inzichtelijk zijn wat de gevolgen zijn op de veiligheid van het object voor mensen en de aardbevingsbestendigheid van het object als erfgoed (blijft het behouden?), de monumentale en/of cultuurhistorische waarden en de waarde voor gebruik en leefbaarheid. Dit heet een effectbepaling.

In de stap Afweging ondernemen de eigenaar en adviseurs de volgende acties:

- effectbepaling van het versterkingsadvies op veiligheid en gebruik, waarden, cultuurhistorie, leefbaarheid;
- uitwerking in een concept versterkingsplan;
- voorleggen aan monumentencommissie (nodig bij constructieve aanpassingen en voor gemeentelijke en Rijksmonumenten).

Het resultaat van deze stap is een versterkingsplan dat een positief preadvies heeft van de monumentencommissie. Hierna volgt uitwerking van het definitieve versterkingsplan met alle berekeningen en onderdelen die nodig zijn voor een aanvraag van een omgevingsvergunning.

Het vervolg: vergunning, aanbesteding en uitvoering

Als het definitieve plan via een aanvraag van een omgevingsvergunning bij de gemeente wordt ingediend, gaat de wettelijke termijn in. Voor Rijks- en gemeentelijke monumenten geldt een uitgebreide vergunningsprocedure, voor karakteristieke en beeldbepalende panden geldt de reguliere procedure. Alle contactmomenten ervoor vallen onder vooroverleg. Het vooroverleg draagt ertoe bij dat een gedragen plan wordt ingediend en de kans op het opnieuw moeten doen of het bijstellen van het plan minimaal is. Vergunningaanvraag, aanbesteding en uitvoering vallen onder de regie van de gebiedsgerichte aanpak van NCG.

Opbouw expertise

Met behulp van dit afwegingskader kan voor elk geborgd erfgoed gezocht worden naar de meest geschikte aanpak m.b.t. de versterkingsopgave. Ook bij monumenten geldt, conform de afwegingskaders versterken, dat we het pand nemen zoals het is. Van belang is dat alle betrokkenen ervaring opdoen met de eerste twintig tot dertig objecten. Deze ervaringen worden meegenomen in de evaluatie en doorontwikkeling van het afwegingskader welke gekoppeld is aan de actualisatie van het Erfgoedprogramma.

4 Kwaliteitsborging in het proces

Bij de versterking van een monument (of ander erfgoed) is de eigenaar de eerst aangesprokene. De eigenaar van erfgoed wordt geconfronteerd met een versterkingsoperatie waar hij niet zelf om heeft gevraagd. Hij of zij moet tijdens het proces zo goed mogelijk worden begeleid, om op het einde een keuze te kunnen maken tussen de verschillende oplossingsrichtingen. De eigenaar vervult daarmee de spilfunctie in het traject. Dat traject is voor de meeste eigenaren zeer ingewikkeld, tijdrovend, onbekend en bedreigend, ook wat betreft de mogelijke consequenties voor het eigendom. Voor dit traject is een bewonersbegeleider van het desbetreffende versterkingspunt van NCG het aanspreekpunt voor de eigenaar. Daarnaast is vanuit NCG ook een projectleider versterken erfgoed aangesteld en is een erfgoedloket ingesteld.

Het loket is bedoeld als informatiepunt en steunpunt voor bewoners en eigenaren die in het ingewikkelde traject terechtkomen van schadeherstel en versterking van hun monumentale pand. Achter het erfgoedloket staat een deskundig erfgoedadviesteam met specialisten om complexe vraagstukken integraal te kunnen beantwoorden. Het erfgoedadviesteam ondersteunt daarnaast het loket en overheden met specifieke kennis en deskundigheid.

Zowel bij de opname van schade als bij de versterking van erfgoed is het essentieel dat de betrokken experts erfgoedexpertise bezitten. Naast aantoonbare kennis op het gebied van restauratie, bouwhistorie en/of cultuurhistorie, zouden de experts die ingezet worden bij complexe opgaven ook andere competenties moeten bezitten. Bijvoorbeeld competenties om belangen te verbinden en koppelkansen te ontdekken, zoals kansen voor herbestemming. De versterking van erfgoed vraagt in sommige gevallen om meer dan alleen erfgoedkennis. Het vereist soms ook de ervaring om waarden te wegen en bijvoorbeeld ook aandacht voor andere belangen bij het vinden van een passende oplossing. Dergelijke experts moeten bij het versterkingsproces worden betrokken. Ook de inzet van een Monumentenadviescommissie wordt in een vroeg stadium meegenomen. Verdere afstemming van dit proces wordt het komende jaar in deel 2 van dit afwegingskader (zie hfst. 5, Aanbevelingen) verder afgestemd en uitgewerkt.

5 Doorontwikkeling

Nationaal Coördinator Groningen (NCG)

Dit afwegingskader is opgesteld op basis van het Meerjarenprogramma van NCG. Het is een levend document, dat in de praktijk nu intensief getest moet gaan worden. NCG is aan zet om samen met de RCE een evaluatie en een toetsing aan de praktijk te bewerkstelligen. Het kader wordt in deel 2 verder afgestemd met de versterkingsprocessen en kaders van NCG. Daarnaast wordt hierin ook het gedeelte over de technische mogelijkheden nader onderzocht en uitgewerkt.

NGC, de gemeenten en de RCE

NGC en de gemeenten zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor een goede begeleiding van eigenaren van het Gronings erfgoed. De RCE speelt daarbij een adviserende rol als het Rijksmonumenten betreft. Samen bepalen zij de werkzaamheden en rollen die zij hebben rond de begeleiding van eigenaren van monumenten. Dit afwegingskader kan daarbij een grote rol spelen. Communicatie is daarbij net zo belangrijke als de inhoud van het kader zelf.

Alle betrokken partijen en professionals

Het afwegingskader dat nu voorligt, vormt een van de onderdelen in de 'gereedschapskist' die daarbij gebruikt kan worden. Daarbij dienen zich nu kansen aan voor overlap, synergie en samenhang, ook in personele zin. We zien onder meer de inzet van het erfgoedloket en erfgoedadviesteam, de versterkingspunten, bewonersbegeleiders en het Erfgoedprogramma. De opgave is om deze instrumenten en inzet in de praktijk zo te zwaluwstaarten dat de versterkingsaanpak van erfgoed uitvoerbaar wordt en waar mogelijk aan snelheid, efficiency en effectiviteit wint.

Doorontwikkeling

Om tot een voor alle partijen werkbaar en definitief afwegingskader te komen is een toetsing aan de praktijk van groot belang. Dit is ook een van de aanbevelingen die uit het basiskader aan de RCE naar voren is gekomen. Eerste stap in deze doorontwikkeling is dit verkorte en geactualiseerde Deel 1. Verdere toetsing zal in 2017/2018 plaatsvinden, zoals is beschreven in het Erfgoedprogramma. Voor deze werkzaamheden is via het Erfgoedprogramma zowel door NCG als de RCE een budget vastgesteld. De planning hiervan verloopt conform het Erfgoedprogramma.

BIJLAGE A

Tabellen

Tabel 1: Waarden cultuurhistorie⁴

Cultuurhistorie	*	**	***
Landschap	Herkenbaar element in een landschap (beeld ondersteunend)	Beeldbepalend element in een landschap	Dominant element in een landschap (icoon)
Dorp/stad	Ondergeschikt element in stads- of dorpsbeeld (beeld ondersteunend)	Beeldbepalend pand, bepalend element in de structuur	Dominant element van een stads- of dorpsgezicht (icoon)
Archeologie	Geen waarde of verwachtingswaarde	Archeologisch van waarde (of verwachte waarde)	Hoge waarde; rijke geschiedenis
Architectuur	Goed voorbeeld van (streek(eigen) bouw	Karakteristiek voorbeeld van een type	Zeldzaam vanwege typologie en/of architectuur
Interieur	Geen of nauwelijks bijzondere elementen, zoals stucwerk, vloeren, trappen, haarden	Aantal ruimten met samenhangende interieurs: vloeren, plafonds, wanden, haarden, trappen	Gaaf, compleet en samenhangend interieur (wanden, vloeren, plafonds, haarden, trappen, decoratie, et cetera)
Bouwhistorie	Materialisatie is niet uitzonderlijk. Gebouwdelen zijn eventueel te vervangen	Authentieke substantie met bijzondere onderdelen (materiaal, detaillering, uitvoering)	Hoge ouderdom (patina), oorspronkelijke materialen, details, kunstzinnige of ambachtelijke delen

⁴ Uit intern basissrapport RCE, Afwegingskader Erfgoed en Aardbevingen 19 oktober 2017.

Tabel 2: Waarden Leefbaarheid⁵

Leefbaarheid	*	**	***
Symbolische waarde	Het object of gebouw wordt individueel gewaardeerd, geen collectieve waardering wat betreft herinneringen en bijzonderheden voor object of gebouw	Het object of gebouw koppelt herinneringen aan gebeurtenissen en staat symbool voor gebeurtenissen in familieverband en in de gemeenschap	Het object of gebouw is dé plek waar generaties lang collectieve herinneringen aan zijn gekoppeld, het is een symbool voor gebeurtenissen in familieverband, in de gemeenschap en in een wijdere regio en het staat symbool voor meerdere maatschappelijke verbanden in vroegere tijden
Gebruik, Huidige functie(s)	Het object of gebouw heeft een particuliere functie	Het object of gebouw kent naast een permanente functie ook al enige tijd een nevenfunctie, die het in de gemeenschap een andere waarde bezorgt	Het object of gebouw heeft een meervoudige functie voor de gemeenschap en voor direct betrokkenen. Het gebruik overstijgt de lokale gemeenschap
Beleving ruimtelijke structuur	Het object of gebouw heeft een ondergeschikte betekenis voor de door inwoners beleefde ruimtelijke structuur	Inwoners zien het object of gebouw als duidelijk onderdeel van de ruimtelijke (hoofd-) structuur	Inwoners zien het object of gebouw als een van de beeldbepalende gebouwen en als bepalend voor de ruimtelijke (hoofd-) structuur

⁵ Uit intern basissrapport RCE, Afwegingskader Erfgoed en Aardbevingen 19 oktober 2017.

Tabel 3: 'stoplicht'- indicatie van de invloed van versterkingswijzen op de waarden

Invloed van versterken op de waarden → heeft invloed op waarden ↓		EIGEN KRACHT	VERSTERKEN				GEBRUIK			SLOOP/OPRUIMEN	SLOOP/NIETWBOUW	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
		In eigen kracht herstellen; versterk verbindingen, verstijf vloeren/kap/plafond	Versterken binnen met constructies (panelen, spanten, portalen)	Versterken buiten met constructies (panelen, stutten, steunberen)	Based Isolation	Nieuwe binnenwanden	Nieuwe buitenwanden	Veraanderen gebruik	Niet meer gebruiken en conserveren voor de toekomst	Ander gebruik door (inbouw(40 jaar?))	Niet van toepassing op rijks- en gemeentelijke monumenten	
CULTUURHISTORIE	Landschap											
	Stedenbouw											
	Archeologie											
	Gebouw											
	Interieur											
	Bouwhistorie											
LEEFBAARHEID	Gebruik											
	Beleving											
	Ruimtelijke structuur											
VEILIGHEID	Symbolische waarde											
	Voldoet niet aan de NPR											
	Bouwwerk kan met weinig middelen veilig gesteld											

Uit: intern basisrapport RCE; Afwegingskader Erfgoed en Aardbevingen 19 oktober 2017

Tabel 4: Versterkingswijzen en hun invloed op de waarden

Invloed van versterken op de waarden →	Drukkracht			Trekkracht			Trek- en drukkracht		Veranderingen		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
heeft invloed op waarden ↓											
CULTUURERFDE	Landschap	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK
	Stadsbeeld	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK
	Aandacht	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK
	Gedrag	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK
	Interieur	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK
	Sociaal	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK
	Beeld	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK
	Beleving	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK
	Symbool	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK
	Wettelijk gebruik	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK
	Schiedwettig gebruik	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK	OK

Uit: intern basisrapport RCE; Afwegingskader Erfgoed en Aardbevingen 19 oktober 2017

Tabel 5: Groninger typen en beoordeling van de versterkingswijzen. Voorbeelden van enkele types

Invloed van versterken op de waarden → heeft invloed op waarden ↓	EIGEN KRACHT			VERSTERKEN			GEBRUIK			STOOR/SLUIJEN	STOOR/INDEWIDJEN
											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	In eigen kracht herstellende versterkingsverbindingen, versciffvloeren/keuz/plafond	Versterken binnen met constructiepanelen, stalen, portalen	Versterken buiten met constructiepanelen, stalen, steunberen	Basaal isoleren en/of ingrepen in fundering	Nieuwe binnenwanden	Nieuwe buitenwanden	Veranderen van gebruik	Niet meer gebruiken en conserveren voor de toekomst	Ander gebruik dan herbouw (40/jaar?)	Niet van toepassing op rijks- en gemeentelijke monumenten	
GROTE MONUMENTEN (KERKEN, BORGEN, MOLENS)	Ok	Complex bij gebouwen met hoge interieurwaarden	Complex; heel soms een optie; mits behoud bestaande waarden en toevoeging van nieuwe kwaliteit.	Complex op locaties met hoge archeologische en bouwhistorische waarden en hoge interieurwaarden.	Complex bij gebouwen met hoge interieurwaarden	Complex; soms een optie; mits die waarden behoud en kwaliteit toevoegt	0%, mits aanpassingen kunnen worden afgestemd op de bestaande waarden.	Soms een oplossing; mits onderhoud is geborgd. Kan complex zijn voor de leefbaarheid.	Kan, mits interieurwaarden worden ontzien.	Zeer gevoelig verlies van erfgoedwaarden. Onomkeerbaar en niet te compenseren.	Zeer gevoelig verlies van erfgoedwaarden. Onomkeerbaar en niet te compenseren.
GRONINGER WOONHUIS	Ok	Complex vanuit gebruik	Complex in dorpsbeeld; hooguit aan achterzijde toe te passen.	Complex op locaties en andere locaties met hoge archeologische waarden.	Toepasbaar in ruimten zonder bijzondere interieurwaarden	Complex in dorpsbeeld. Hooguit aan zijkanten of achterzijde van het pand toepasbaar.	n.v.t.	Complex vanwege leefbaarheid en duurzaam behoud.	n.v.t.	Verlies erfgoedwaarden.	Verlies van erfgoed. Mogelijk zorgt nieuwbouw voor compensatie.
GRONINGER STADHUIS	Ok	Complex vanuit gebruik	Complex vanuit stadsbeeld; hooguit aan achterzijde toepassen of zoeken naar kwalitatief hoogwaardige toevoegingen aan het stads- of dorpsgezicht.	Complex in oude stadscentra vanwege archeologische waarden.	Toepasbaar in ruimten zonder bijzondere interieurwaarden	Complex in dorpsbeeld. Hooguit aan zijkanten of achterzijde van het pand toepasbaar.	n.v.t.	Complex vanwege leefbaarheid en duurzaam behoud.	n.v.t.	Verlies erfgoedwaarden.	Zeer gevoelig verlies van erfgoedwaarden. Vaak niet te compenseren.
LANDARBEIDERSWONINGEN	Ok	Complex vanuit gebruik (en beschikbare ruimte)	Mits geen negatieve impact op beleving erfgoedwaarden en de ingreep kwaliteit toevoegt	Ok, mits er geen hoge archeologische waarden in het geding komen.	Toepasbaar in ruimten zonder bijzondere interieurwaarden	Complex in dorpsbeeld. Hooguit aan zijkanten of achterzijde van het pand toepasbaar.	n.v.t.	Complex vanwege leefbaarheid en duurzaam behoud.	n.v.t.	Verlies erfgoedwaarden.	Zeer gevoelig verlies van erfgoedwaarden. Vaak niet te compenseren.
RENTENIERS- EN MIDDENSTANDS WONINGEN	Ok	Complex vanuit gebruik	Complex vanuit stadsbeeld; hooguit aan achterzijde toepassen of zoeken naar kwalitatief hoogwaardige toevoegingen aan het stads- of dorpsgezicht.	Ok, mits er geen hoge archeologische waarden in het geding komen.	Toepasbaar in ruimten zonder bijzondere interieurwaarden	Complex in dorpsbeeld. Hooguit aan zijkanten of achterzijde van het pand toepasbaar.	n.v.t.	Complex vanwege leefbaarheid en duurzaam behoud.	n.v.t.	Verlies erfgoedwaarden.	Verlies erfgoedwaarden.
WOON-EN WINKELPANDEN	Ok	Complex vanuit gebruik	Complex vanuit stads- of dorpsbeeld; hooguit aan achterzijde toe te passen	Complex in oude stadscentra vanwege archeologische waarden	Toepasbaar in ruimten zonder bijzondere interieurwaarden	Complex in dorpsbeeld. Hooguit aan zijkanten of achterzijde van het pand toepasbaar.	Mits geen negatieve impact op erfgoedwaarden en leefbaarheid.	Complex vanwege leefbaarheid en duurzaam behoud.	Mits geen negatieve impact op erfgoedwaarden en leefbaarheid	Verlies erfgoedwaarden.	Verlies erfgoedwaarden.

Uit: intern basisrapport RCE; Afwegingskader Erfgoed en Aardbevingen 19 oktober 2017

BIJLAGE B

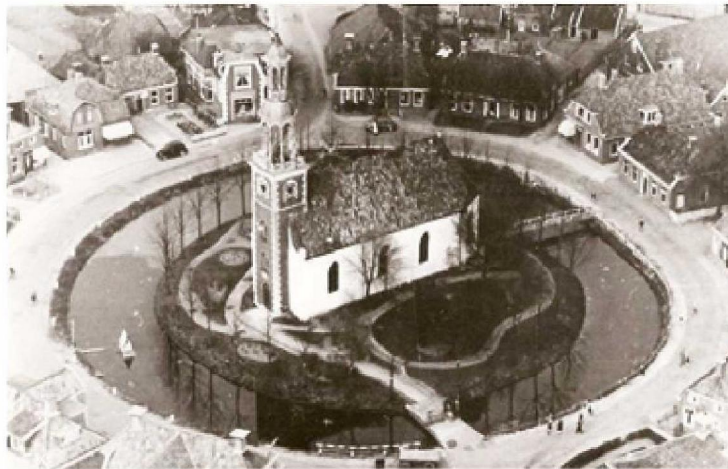
Cultuurhistorie: tien Groningse typologieën

1. Molens, kerken, borgen

De absolute smaakmakers van het ommeland zijn de grote monumenten. Ze zijn dominant in het landschap en in de dorpen, en behoren (zeker waar het gaat om de oude Groninger kerken) tot de oudste monumenten in het land. Veel van deze unica scoren hoog op alle categorieën: archeologie, bouwhistorie, landschap, stedenbouw, architectuur en gebruiksgeschiedenis. Het zijn de symbolen van de identiteit en de geschiedenis van dorp of stad (zie ook hoofdstuk leefbaarheid). Maatwerk is een vereiste, waarbij referentiestudie van belang zijn om de unieke kwaliteiten scherp in beeld te krijgen.

Woltersum, molen 'Fram' / Houtzaagmolen | Rijksmonument

Spijk | Kerk aan 't Loug | Rijksmonument | Beschermd gezicht | Archeologisch monument

Appingedam | kerk | Wijkstraat | Rijksmonument | Beschermd gezicht Archeologisch monument

Centrum Appingedam | Rijksmonument

Slochteren | Fraeernaborg | Rijksmonument

Uithuizermeeden | Rensumaborg | Rijksmonument

Uithuizen | Menkemaborg | Rijksmonument

2. Groninger woonhuis

In de dorpen keert dit type veelvuldig terug, in allerlei varianten. Het woonhuis met een centrale gang en aan weerszijden vertrekken. Soms onderkelderd, soms rijkelijk versierd bij de entree. Het Groninger woonhuis heeft een opvallende uniformiteit: het is meestal 8 meter diep en tussen de 10 en 14 meter breed met de voordeur in het midden. Kap en gevel zijn gelijkwaardig in hoogte. De kap met wolfseinden is van oudsher bekroond met twee hoge bakstenen schoorstenen op de hoek met horizontale beëindigen. Het Groninger woonhuis staat losjes in de rooilijn maar is door zijn lange smalle voorgevel bij uitstek dé smaakmaker van de dorpsstraten. De variatie zit in de dakopbouw, met erkers, dakkapellen en dergelijke. Dit is bij uitstek een typologie die seriematig kan worden gewaardeerd, maar waarbij wel de context (betekenis landschap, stedenbouw en archeologie) specifiek moet worden onderzocht.

Spijk | Loug 6 | Rijksmonument | Beschermd gezicht

Spijk | Loug 14 | Rijksmonument | Beschermd gezicht

Stedum | Kampweg 13 | Beschermd gezicht

Spijk | Achteromweg 12 | Beschermd gezicht

Spijk | Loug 12 | Rijksmonument | Beschermd gezicht

Spijk | Hoofdweg Zuid 9

Spijk | Hoofdweg Noord 18

Stedum | Kampweg 1 | Rijksmonument | Beschermd gezicht

Spijk | Loug 9 | Rijksmonument | Beschermd gezicht

3. Groninger stadshuis

De traditionele woonhuistypologie in de steden is hoger en smaller dan de oude woonhuizen in de dorpen. Deze typologie bevat doorgaans drie vensterassen, twee lagen en een kap. Achter het voornamelijk front aan de voorzijde ontwikkelt het huis zich vrijelijk naar achteren met werkplaatsen en lagere woondelen met eigen entrees. Het zijn daarmee complexe stedelijke complexen die op de eerste plaats getuigen van de florissante geschiedenis van handel en nijverheid. Hun gelaagdheid en alzijdigheid zorgen voor de bijzondere pittoreske sfeer van de kleine Groningse steden. Opvallend (zeker in Appingedam) is de hoge ouderdom van deze panden en alle specifieke uitwerkingen, zoals een oriëntatie in verschillende richtingen: naar de straat, het water en soms de steeg naast het pand. Deze typologie leent zich voor seriematige waardering, vooral voor de hoofdropzet – waarbij naast de contextuele bijzonderheden (landschap, stedenbouw en archeologie) ook de bouwhistorie bijzondere aandacht vraagt.

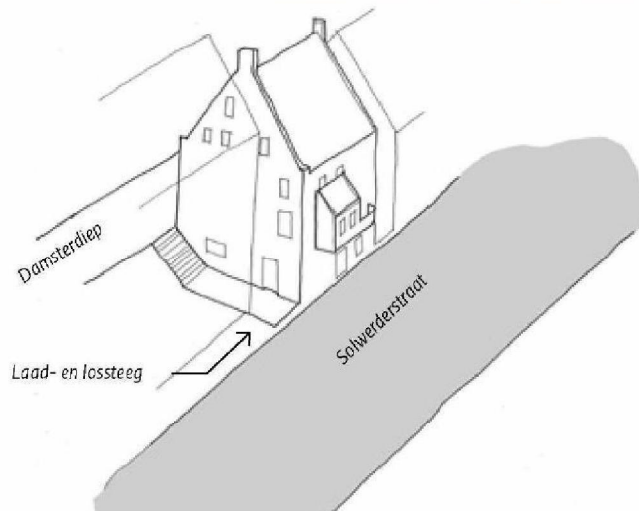
Gouden Pand 7 | Damsterdiep | Rijksmonument | Beschermd gezicht

Solwerderstraat 14-12 | Damsterdiep | Rijksmonument | Beschermd gezicht

Gouden Pand 10 | steeg? | Rijksmonument | Beschermd gezicht

Verankering stadshuis Solwerderstraat aan de stedenbouwkundige structuur

4. (Land)arbeiderswoningen

Wat minder aanwezig op de monumentenlijsten, maar (daarom wel) van groot belang als getuigen van het plattelandsleven in vroeger tijd. Eenvoudige woningen, waarin vaak de 'rijkere' voorbeelden in versimpelde vorm zijn terug te vinden. Ook deze typologie leent zich voor een seriële benadering, een extra aandachtspunt is de aanwezigheid van authentieke bouwdelen en details (vanwege de transformatiedruk).

Stedum | Lellensterweg 4 | Landarbeidershuizen

Zandweer | Rijksmonument

Zandweer | Hoofdstraat

Woudboerem | Beeldbepalend

5. Rentenierswoningen (grote villa's, landelijke Bouwkunst)

Typisch Gronings zijn de kapitale villa's uit de late 19e en eerste helft van de 20e eeuw, ze weerspiegelen de enorme rijkdom die zich in de dorpen samenbalde. Ze contrasteren in vorm en mentaliteit met de lage Groninger woningen. Naar buiten gericht op het ostentatieve af, getuigen ze van een levensstijl gericht op de buitenwereld. Vaak zijn deze rentenierswoningen bij de uitvalsweg en aan de stationsweg te vinden. De architectuur volgde de laatste modes en stijlen – waarbij Groningse varianten van landelijke of internationale stromingen ontstonden (Amsterdamse School, Frank Lloyd Wright, art deco). Seriële waardering is mogelijk, maar in de waardering van details van de architectuur, de verbijzonderingen (schoorstenen, erkers, overstekken, loggia's), kunstnijverheid e.d. is maatwerk geboden.

Spijk | Zwarteweg 1 | Rijksmonument

Appingedam | Koningstraat 47

Spijk | Albedaweg 7

Spijk | Aiberdaweg 6

Appingedam | Snelgersmastraat 13

Stedum | Hoofdstraat 38 | Beschermd dorpsgezicht

Spijk | Hoofdweg-Noord 27 | Rijksmonument

Stedum | Stationsweg 20

Stedum | Stationsweg 18

6. Middenstandswoningen (kleinere villa's, landelijke bouwkunst)

Eenvoudiger dan de rentenierswoningen zijn de middenstandswoningen, wat meer confectie en aansluitend op stromingen van landelijke bouwkunst in Nederland destijds. Opvallend zijn met name de hoekpanden waar op de afgeschuinde hoek een vitrine of winkelentree is geplaatst. Dit erfgoed leent zich voor een seriële benadering, met specifieke aandacht voor contextuele kwaliteiten.

Appingedam | Solwerderstraat - Sint Annastraat rechterpand is rijksmonument |
Beschermd stadsgezicht

Spijk | 't Loug - Hoofdweg-Noord | beschermd dorpsgezicht

Appingedam | Solwerderstraat - Sint Annastraat | Historische foto

7. Naoorlogse bouwkunst

De bouwstroom uit de wederopbouwperiode kende (voor wat betreft woningbouw) een strakke regie uit Den Haag. Hier is een seriële aanpak voor de hand liggend, met specifieke aandacht voor context (stedenbouw en landschap). Voor andere gebouwtypen (openbaar, religieus, commercieel) zullen ook specifieke architectonische bijzonderheden aandacht vragen.

Delfzijl | Eemshotel

Stedum | Voetbalclub en sportgebouw

Naoorlogse Woningbouw

8. Agrarische bebouwing: boerderijen en schuren

In het cultuurlandschap van Groningen zijn de boerderijen, met luxueuze villa's als woonhuis en immense dubbele schuren dominante en typerende elementen. De functionele en typologische 'familieverbanden' zijn sterk, die in een seriematige aanpak zijn te onderzoeken. Specifiek aandacht is altijd nodig voor erfindeling, ensemblewaarde, relatie met het landschap en de mogelijke verbijzonderde onderdelen zoals woonhuizen of de schuren. Veel boerderijen staan op een wierde met archeologische waarde.

Bouwerschapweg 60 | Ten Boer

Bouwerschapweg 60 | Ten Boer Lellensterweg | Stedum

Overschild | Karakteristieke boerderij

Usquert | Rijksmonumentale hereboerderij Zuidpool

9. Industriële architectuur

Zeer uiteenlopende bebouwing: fabrieken en werkplaatsen, kalkovens, coöperaties, scheepswerven, et cetera. Maatwerk in de waardering is geboden.

Wirdum | Tiggelwerk Rusthoven | Beschermd vanuit Flora- en Faunawet

Appingedam | Schoorsteen Oliemolencomplex 'De Eendracht' | Stadsweg 2 | Rijksmonument

Appingedam | Kalkoven- Dijkhuizenweg 28 | Rijksmonument

10. Waterbouw

Verzameling van typologieën met ieder op zich sterke familiebanden: bruggen, sluisen, gemalen, et cetera.

Wetsinge | Sluis in het Reitdiep

Aduard | Aduarderdiep | Steentil | Rijksmonument

Termunterzijl | Sluis en brug over Zijldiep Rijksmonument

STEEN
HUIS
MEURS

ENNO ZUIDEMA STEDEBOUW

Colofon

Dit Afwegingskader deel 1 is, in overleg met de partners erfgoedprogramma, een door de RCE en NCG opgestelde verkorte en geactualiseerde versie van het interne RCE rapport 'Afwegingskader Erfgoed en Aardbevingen', opgesteld door SteenhuisMeurs, Holstein restauratiearchitectuur en Enno Zuidema Stedebouw.

Eindredactie: G.M. Somer, NCG

FOTO'S

Omslag: Middelstum	foto: G.M. Somer
Pag. 1 Kerk, Huizinge	foto: G.M. Somer
Pag. 3 Fraeylemaborg, Slochteren	foto: SteenhuisMeurs
Pag. 4 Kerk, Ezinge	foto: SteenhuisMeurs
Pag. 6 Boerderij Wester Enzelens, Garrelsweer	foto: SteenhuisMeurs
Pag. 7 Pastorie Zandeweer	foto: G.M. Somer
Pag. 9 Oude Dijk, Uithuizen	foto: G.M. Somer
Pag. 10 Jazz Zomer Fietstour	foto's: Enno Zuidema
Pag. 12 Solwerderstraat, Appingedam	foto: DaF-architecten
Pag. 13 Damsterdiep, Appingedam	foto: DaF-architecten
Pag. 24 Menkemaborg, Uithuizen	foto: SteenhuisMeurs
Centrum Appingedam, Fraeylemaborg Slochteren en Rensumaborg Uithuizermeeden	foto: NCG
Pag. 27 Woudbloem en Rijksmonument en Hoofdstraat Zandeweer	foto's: NCG
Pag. 30 Eemshotel Delfzijl	foto: beeldbank groningen.nl
Pag. 31 Boerderij Overschild en Zuidpool Usquert	
Bijlagen: SteenhuisMeurs / Holstein (met uitzondering van foto's hierboven vermeld)	

Dit is een uitgave van

Nationaal Coördinator Groningen
Postbus 3006
9701 DA Groningen

Bezoekadres
Paterswoldseweg 1
9726 BA Groningen

Maart 2018 | 110371